

Zizek
Rode Hoed 8 april 2014
Gijs van Oenen

Filosofen van *deze* tijd – Gadamer? nee. Popper? Nee. Quine? Nee. Beauvoir? nee. Zizek – ja! Niets tegen Gadamer, Popper, Beauvoir en zelfs Quine – nou ja, bijna niets - maar ‘van deze tijd’? Nee.

Zizek is in alle opzichten ‘alive’: het gebeurt waar je bij staat, en de vonken spatten er van af. En ook in een andere, Hegeliaanse zin is hij filosoof van deze tijd. Hij doet wat Hegel in de Vorrede van de RPh formuleert als taak van de moderne filosofie: haar tijd in gedachten vatten. Anders dan de vroegere tijd, is de moderne tijd veranderlijk: al het bestaande vervluchtigt, ‘all that is solid melts into air’. Zoals dezelfde Hegel zei: de ochtendkrant is de moderne vervanger van het ochtendgebed, om ons te oriënteren waar we in de wereld aan toe zijn.

Met Hegel zijn we meteen bij een van Zizeks twee meest favoriete filosofen. Hegel? Is dat niet een stoffige metafysicus, een ontbindend lichaam op de mestvaalt van de filosofiegeschiedenis, een vloek in het moderne vocabulaire van differentie, plooi en rizoom? Integendeel, zegt Zizek, dwars als hij is: Hegels filosofie is de sterkst mogelijke affirmatie van differentie en contingentie. Hegel is nog steeds *de* filosoof van de moderne subjectiviteit: de mens die zichzelf en zijn wereld zelf bepaalt, maar dit altijd alleen kan ‘via de band van de ander’. Het moderne subject kent zichzelf via de blik van de ander, via de confrontatie welks fenomenologie Hegel de meester-knecht dialectiek noemt.

‘Bijna goed!’, zegt Lacan, de andere favoriete filosoof van Zizek: het moderne subject *mis* kent zichzelf via de blik van de ander. De intersubjectieve strijd is uiteindelijk terug te voeren op iets ondefinieerbaars en ongrijpbaars in mijzelf waarover ik fantaseer dat dit het object is van het verlangen van de ander; als subject word ik dus bijeengehouden door deze ‘over de band van de ander gespeelde’ fantasie omtrent het voor mijzelf ongrijpbare ‘object in mijzelf’. Subjectiviteit berust in de lacaniaanse psychoanalyse dan ook vooral op een *afwezigheid* – een leegte, of een ‘gebrek’, de continue ervaring iets te missen dat onze subjectiviteit ‘compleet’ of ‘heel’ zou maken.

Kortom: menselijk begrip van ontwikkeling ontstaat altijd alleen via misbegrip (Hegel), respectievelijk blijft zich daar in bewegen (Lacan). Antigone bijvoorbeeld is Hegeliaans-Zizekiaans ‘wrong, but: right to be wrong’. Het ‘right to be wrong’ – de onware positie als noodzakelijke en onvermijdelijke toegang tot enige ware positie – symboliseert in bredere zin het inzicht van het radicaal niet-samenvallen van denken en zijn, van ideaal en realiteit, een ‘constitutief gebrek aan identiteit’; het inzicht dus dat kenmerkend is voor de moderne filosofie als zodanig. Descartes en Kant zijn de moderne filosofen bij uitstek, omdat ze volgens Žižek laten zien dat het moderne subject constitutief ‘out of joint’ is: op de vlucht voor het *malin genie*, of alleen transcendentiaal aanwezig (en dus afwezig). Beiden ontkennen zodoende dat de symbolische wereld waarin de menselijke subjectiviteit zich vormt altijd onvermijdelijk een onsymboliseerbare rest kent, die haar evenzeer draagt als ontregelt – in het lacaniaans: ‘het reële’. Dat is dus niet een naïef, positief idee van ‘de werkelijkheid’, maar datgene wat immer onvatbaar blijft voor de wereld van taal en cultuur, ‘het symbolische’ in het lacaniaans. Beide hebben elkaar nodig, maar zijn constitutief onverenigbaar. ‘Onmogelijk maar noodzakelijk’, zoals de lacaniaan graag zegt.

De dialectische omweg toont ons een ‘van de regen in de drup’ beweging, zoals Žižeks favoriete Rabino-*witz* laat zien. Rabinowitz wil uit de Soviet-Unie emigreren, om twee redenen. ‘Ten eerste ben ik bang dat, als de socialistische orde uiteenvalt, de schuld voor de communistische misdaden op ons, de joden, zal worden afgewenteld.’ Wanneer de emigratie-ambtenaar tegenwerpt: ‘Maar dat zal nooit gebeuren! Het socialisme blijft hier voor eeuwig!’ antwoordt Rabinowitz gelijkmoedig: ‘Dat is mijn tweede reden.’ We zien hier de typerende vorm die Žižekiaanse dialectiek aanneemt: presentatie van zorgwekkend probleem - formulering van een geruststellend antwoord - wending waaruit blijkt dat deze geruststelling de zaak alleen maar erger maakt. We hebben niet het probleem dat we dachten te hebben, maar pas in en doordat we deze geruststelling krijgen of vragen, worden we ons bewust dat we een ander, een veel reëler probleem hebben. Opnieuw een vorm van ‘right to be wrong’.

Zizek is een controversieel denker – gelukkig maar. Anders zou hij zeker niet ‘van deze tijd’ zijn. Zizek is moeilijk toegankelijk, maar veel gelezen, of althans geciteerd. En niet zelden ook gefileerd – ‘reactionaire zot’, reactionaire marxist, politieke opportunist, halve adolescent, charlatan (kwalificaties van de World socialist website).

‘There’s no theory anywhere in this stuff. Er zit niets wetenschappelijks in boven het niveau van wat je in 5 minuten aan een 12-jarige kunt uitleggen. Een totale charlatan. Hij is een poseur, zoals veel Parijse intellectuelen dat zijn. Ik heb geen idee waarom hij invloedrijk is.’ (Noam Chomsky).

Of zoals de band Laibach het zegt: ‘Britons, take our advice, do not read this book – above all, keep it out of reach of your wives, your children, and your servants.’

Wat deftiger meldt ons de Times Higher Education supplement over Living in the End Times: ‘A monument to imaginative, risk-taking and rigorous scholarship’.

In de ‘wees redelijk, eist het onmogelijke’ geest van de sixties tenslotte zegt de VillageVoice Literary Supplement over *The plague of fantasies* (1997): ‘The best intellectual high since Anti-Oedipus’.

‘Žižek’ is niet zozeer de aanduiding van een man met een carrière, enkele huwelijken en een karrenvracht vol tics, neuroses en idiosyncrasieën, maar een filosofisch werkwoord, eerder dan een naamwoord. ‘Žižek’ is eerst en vooral de aanduiding van een denkbeweging, een paardsprong op het filosofische schaakbord, of misschien zelfs van een filosofische obsessie, eerder dan van een auteur met een biografische identiteit. Žižek zal het in ieder geval in dit opzicht met Foucault eens zijn: ‘laat het vaststellen van onze identiteit maar aan de politie over’.

Het is vooral die beweging die mij in Zizek aantrekt – het nooit stilstaande perspectief dat verrassend, openbarend, aanstekelijk, hilarisch en opwindend blijft, hoe vaak hij ook over hetzelfde spreekt en zijn boeken meer op collages lijken dan op systematische argumentatieve uiteenzettingen. Zizek is de minst saaie filosoof op aarde – de Lionel Messi van de filosofie, die altijd scoort en iedereen op het verkeerde been zet, maar louter uit liefde voor het spel. Het duo Hegel-Lacan is het sterkste middenveld uit de hele filosofie. Dat Zizek graag de linksbuitenpositie radicaal bezet – Lenin, Badiou, Negri – vind ik niet altijd goed te begrijpen, maar hier zou hij als Johan Crujff kunnen tegenwerpen: ‘als ik zou willen dat jij het begreep, dan had ik het wel beter uitgelegd’.

En Zizek kan het altijd beter uitleggen! Hij is de meest onvermoeibare uitlegger in de filosofie, en je zou kunnen zeggen dat zijn talloze boeken evenzovele pogingen zijn om hetzelfde nog eens nog beter uit te leggen. Min of meer ook met hetzelfde resultaat als bij Crujff: je begrijpt het nog steeds niet helemaal, maar je bent er wel eens te meer van overtuigd dat hij gelijk heeft. Verschil is natuurlijk dat je het bij Zizek nog eens kan

nalezen, en nog eens, en nog eens, en... - nee, niet nog eens, want dan is er alweer een nieuw boek van hem uit, want Zizek kan, net als destijds Simon Vestdijk, sneller schrijven dan God kan lezen.

Tot slot nog drie meer subjectieve redenen die Zizek voor mij onmisbaar maken. Ten eerste is hij, samen met Robert Pfaller, de bedenker van het begrip interpassiviteit, een begrip waar ik – na enige amendering – een onderzoeksprogramma van tien jaar op heb kunnen baseren.

Ten tweede zijn niet aflatende interesse om muziek in – of tot - filosofie te verwerken. Niemand weet beter dan Zizek uit te leggen dat en waarom Mozarts *Zauberflöte* en Wagners *Parsifal* – de meest kinderlijke en de meest zwaarmoedige opera's aller tijden – eigenlijk over precies hetzelfde gaan. En dan ook nog waarom met Parsifal in één adem de rockband Rammstein van grote filosofische waarde moet worden geacht.

Ten derde zijn gevoel voor humor. Als willekeurig voorbeeld zijn reactie toen hem bij een lezing vanuit het publiek werd gevraagd om zijn mening over *Fifty Shades of Gray*: 'Yes. My god. This question, I claim, it is inevitable, but I had hoped that it would be inevitable in the manner of Derrida's messiah which is always coming but never comes'.

Onze eigen messias Johan Cruijff had het niet beter kunnen zeggen.